

Nr 2.

Ankom till riksdagens kansli den 12 februari 1946 kl. 4 em.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 2 och 13 §§ lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 31 december 1945 dagtecknad proposition, nr 7, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

L a g **angående ändrad lydelse av 2 och 13 §§ lagen den 30 juni 1942** **(nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk.**

Härigenom förordnas, att 2 och 13 §§ lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

2 §.

Till vanhävd — — — driva jordbruk.

Ej heller skall den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan underhåll anses såsom vanhävd, om byggnaden till följd av förändringar i driften av jordbruket eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som medför väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, eller ock av annan dylik anledning blivit obehövlig.

Sammanslagning som ovan sägs må anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten endast om någon av de i sammanslagningen ingående brukningsdelarna är av sådan beskaffenhet eller omfattning, att brukaren därav icke kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, och det ej kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande i orten, att denna brukningsdel tages i anspråk för annan sammanslagning av brukningsdelar; dock må sam-

manslagningen, om däri ingår brukningsdel, som avses i lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk, ej anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, med mindre först genom sammanslagningen uppkommer jordbruk, därav brukaren kan erhålla sin huvudsakliga bärning.

13 §.

Brukningensdel må — — — det nödigt.

Prövas i andra fall än i 2 § andra och tredje styckena avses synnerliga skäl föreligga, att brukningsdel sammanslås med annan, äger länsstyrelsen efter jordbrukskommissionens hörande tillåta att byggnad, som genom sammanslagningen blir obehörlig, bortföres eller lämnas utan underhåll.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehaft två i anledning av densamma väckta motioner, nr 225 i första kammaren av herr *Mannerskantz* och nr 353 i andra kammaren av herr *Thorell m. fl.*

I motionerna, vilka äro likalydande, har hemställts, att riksdagen måtte avslå propositionen.

Beträffande de skäl som anförts till stöd för det genom propositionen framlagda lagförslaget ävensom i fråga om de skäl motionärerna åberopat till stöd för sitt yrkande får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till propositionen och motionerna.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 maj 1944 tillkallades såsom utredningsmän för att verkställa utredning rörande ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk f. d. häradshövdingen N. Wihlborg, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens första kammare O. L. Tjällgren i Multrå, ledamöterna av riksdagens andra kammare J. A. Andersson i Tungelsta, K. A. M. Andersson i Löbbo, S. Janson i Frändesta och G. K. Hellbacken i Gräsberg, lantbrukaren A. Nilsson i Steneberg samt hypoteksdirektören N. J. Falk i Lund. Åt utredningsmännen uppdrogs jämväl att undersöka omfattningen av den i skilda sammanhang påtalade tendensen hos jordägarna att taga under eget bruk tidigare såsom självständiga jordbruk utarrenderade torp och lägenheter för att sammanslå dem med andra brukningsdelar. Till fullgörande av sistnämnda uppdrag ha utredningsmännen den 14 april 1945 framlagt en promemoria angående provisorisk lagstiftning till förhindrande av sammanslagning av vissa jordbruk. Vid promemorian har fogats ett särskilt yttrande av hypoteksdirektören Falk.

Över promemorian ha yttranden avgivits av lantbruksstyrelsen, egnehemsstyrelsen, länsstyrelserna, samtliga egnehemsnämnder med undantag av dem i Stockholms län och stad samt Gotlands län, alla jordbrukskommis-

sioner med undantag av dem i Kronobergs samt Göteborgs och Bohus län, hushållningssällskapens förvaltningsutskott, 1942 års jordbrukskommitté, fastighetsbildnings-sakkunniga, Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet landsbygdens folk. Länsstyrelsen i Örebro län har överlämnat ett utlåtande från överlantmätaren i länet.

År 1943 genomfördes i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom åtskilliga ändringar, vilka i synnerhet hade avseende å de särbestämmelser som reglera s. k. sociala arrenden. Tillämpningsområdet för de sociala arrendebestämmelserna, vilka innehållas i 2 kap. 49—69 §§ nyttjanderättslagen, utvidgades sålunda i avsevärd grad. Ifrågavarande bestämmelser erhöles också i viktiga delar nytt innehåll av för arrendatorerna förmånlig art.

Såsom ett kraftigt återhållande moment gentemot en eventuell benägenhet hos jordägarna att genom sammanslagning av brukningsdelar söka undandraga sig de sociala arrendebestämmelserna verka vissa bestämmelser i lagen den 27 juni 1927 ang. uppsikt å vissa jordbruk och lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk. Förstnämnda lag skall enligt sin lydelse tillämpas å brukningsdel, som är av den beskaffenhet och omfattning och som tillhör sådan jordägare, att med avseende å arrende därav gäller lagen om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand eller vad i lagen om nyttjanderätt till fast egendom är särskilt stadgat om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare. 1942 års vanhävdslag avser brukningsdelar med odlad jord till en vidd överstigande ett hektar. Enligt övergångsbestämmelserna till 1942 års vanhävdslag, vilken trädde i kraft den 1 juli 1942 och äger giltighet till och med den 30 juni 1947, skall så länge den lagen äger gällande kraft 1927 års uppsiktslag med vissa undantag icke vinna tillämpning.

I båda dessa lagar föreskrives, att såvitt angår brukningsdel, som faller under respektive lags tillämpningsområde, uppsikt skall genom jordbrukskommissions försorg hållas över att brukningsdelen ej vanhävdas genom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. Detta innebär, att en sammanslagning av brukningsdelar ej förringar jordägarens skyldighet att hålla å brukningsdelarna befintliga byggnader vid makt. Från denna föreskrift ha emellertid gjorts vissa undantag. Sålunda har i 3 § andra stycket 1927 års uppsiktslag stadgats, att såsom vanhävd ej skall anses, att byggnad, som genom sammanslagning av brukningsdelar blivit obehövlig, bortföres eller lämnas utan underhåll, såvida brukningsdelarna till beskaffenhet och omfattning äro sådana att först genom deras sammanslagning uppkommer jordbruk, därav brukaren kan erhålla sin huvudsakliga bärgning. Enligt 2 § andra stycket 1942 års vanhävdslag skall byggnads bortförande eller lämnande utan underhåll ej anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av förändringar i driften av jordbruket eller på grund

av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som medför väsentliga fördelar för jordbruksdriften eller ock av annan dylik anledning. Emellertid göres samtidigt i nämnda stycke inskränkning för det fall att i sammanslagningen ingår brukningsdel som avses i 1927 års lag, och stadgas för detta fall den förutsättningen för rätt att bortföra byggnad eller lämna den utan underhåll, att brukningsdelarna skola vara av sådan beskaffenhet eller omfattning att först genom deras sammanslagning uppkommer bärkraftigt jordbruk. Sistnämnda bestämmelse innebär, att därest i sammanslagningen ingår brukningsdel som avses i 1927 års lag sammanslagningen icke är tillåten om någon av brukningsdelarna är ett bärkraftigt jordbruk.

Möjligheter till dispens finnas emellertid. I 14 § andra stycket 1927 års uppsiktslag och i 13 § andra stycket 1942 års vanhävdslag stadgas sålunda, att därest i annat fall än nyss nämnts synnerliga skäl till sammanslagning av brukningsdelar prövas föreligga länsstyrelsen må efter jordbrukskommissionens hörande tillåta att byggnad, som genom sammanslagningen blivit obehörlig, bortföres eller lämnas utan underhåll.

I fråga om brukningsdel, som avses i 1927 års lag, gäller ytterligare såväl enligt nämnda lag som enligt 1942 års lag, att brukningsdelen ej får tagas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte med mindre länsstyrelsen efter jordbrukskommissionens hörande prövar det nödigt.

Det av förenämnda utredningsmän framlagda förslaget innebär, att de regler, vilka enligt 1942 års vanhävdslag gälla i fråga om sammanslagning av brukningsdelar, som avses i 1927 års uppsiktslag, skola göras tillämpliga även å sådana under 1942 års lags tillämpningsområde fallande brukningsdelar, som först genom 1943 års arrendelagstiftning kommit att omfattas av de sociala arrendebestämmelserna. Förslaget skulle föranleda ändring av 2 och 13 §§ 1942 års vanhävdslag. Enligt vad utredningsmännen uttalat måste förslaget anses utgöra endast en provisorisk lösning i avbidan på den förestående revisionen av uppsiktslagstiftningen.

I syfte att erhålla närmare upplysning om omfattningen av tendensen till sammanslagning av för självständigt bruk lämpade arrendegårdar med andra brukningsdelar ha utredningsmännen införskaffat uppgifter i detta hänseende från jordbrukskommissionerna och hushållningssällskapens förvaltningsutskott i södra och mellersta Sverige. Av de inkomna svaren ha utredningsmännen funnit, att den nya sociala arrendelagstiftningen, som trädde i kraft den 1 januari 1944, i vissa landsändar medfört en mer eller mindre omfattande tendens hos ägarna av arrendefastigheter, beträffande vilka sagda lagstiftning gjorts tillämplig, att taga fastigheterna under eget bruk för sammanslagning av dem med andra fastigheter. Så syntes, enligt vad utredningsmännen uttalat, av de inkomna svaren att döma vara fallet i Stockholms, Södermanlands, Jönköpings, Kronobergs, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Älvsborgs och Skaraborgs län. Från andra län hade i svaren för-

klarats att en dylik tendens visserligen ännu icke kunnat förmärkas, men att det vore att antaga att, sedan arrendelagstiftningen varit i kraft någon längre tid och dess innebörd blivit mera allmänt känd, hos jordägarna skulle framträda benägenhet att taga arrendefastigheter under eget bruk och sammanslå dem med fastigheter som de själva brukade. Om också i de inkomna svaren i förevarande sammanhang närmast åsyftats utarrenderade torp och lägenheter, gjorde dock enligt utredningsmännens mening säkerligen den iakttagna tendensen till avveckling av arrendesystemet såvitt anginge sociala arrenden i icke mindre mån sig gällande även i avseende å fullt självständiga och bärkraftiga jordbruk. Att så vore förhållandet syntes även framgå av de uppgifter i den föreliggande frågan som framkommit genom interpellationer vid 1943 och 1944 års riksdagar och i motionerna I: 75 och II: 105 vid 1945 års riksdag eller lämnats i till utredningsmännen remitterade skrivelser. Då företeelsen i fråga uppgivits vara föranledd av den år 1943 genomförda nya arrendelagstiftningen, berörde densamma helt naturligt i all synnerhet fastigheter som genom sagda lagstiftning överförts till de speciella arrendebestämmelsernas tillämpningsområde och då i första hand gårdar, torp och andra jordbrukslägenheter som lydde under huvudgård och tillhörde enskild person eller fideikommiss. Utredningsmännen ha framhållit, att det givetvis vore de för jordägaren i många fall betungande förpliktelser, som genom de sociala arrendebestämmelserna förenats med arrenden av nyssnämnda brukningsdelar, först och främst byggnadsskyldigheten, som föranlett jordägaren att då möjlighet därtill funnits göra sig fri arrendatorn och taga fastigheten under eget bruk. Vissa av de till utredningsmännen inkomna svarsskrivelserna gäve också tydligt belägg härför. Då den omförmälda tendensen icke kunde antagas vara av allenast tillfällig natur utan tvärtom såsom i en del av svarsskrivelserna antytts kunde förväntas, ju längre den sociala arrendelagstiftningen vore i kraft, taga allt större omfattning samt härigenom syftmålet med lagstiftningen ovedersägligen motverkades, funne utredningsmännen allt skäl föreligga till övervägande av restriktiva lagstiftningsåtgärder till stävjande av tendensens okontrollerade utveckling.

Utredningsmännen ha vidare anfört, att lagstiftaren vid bestämningen av vanhävdsbegreppet, såvitt anginge byggnaderna å jordbruksfastigheter, enligt den avfattning, som givits åt såväl 1927 års uppsiktslag som 1942 års vanhävdslag, haft till ögonmärke bevarandet av de gamla brukningsdelarna, vilket av olika skäl ansetts vara av stor samhällsekonomisk betydelse. Emellertid hade det även ansetts, att en sammanslagning av brukningsdelar under givna förutsättningar kunde vara förmånlig och att, då så vore förhållandet, byggnadsbeståndets bibehållande ej vore påkallat. Med hänsyn härtill hade undantagsbestämmelserna från det allmänna vanhävdsbegreppet tillkommit. Genom nämnda bestämmelser har man velat framhäva att uppsikts- eller vanhävdslagstiftningen icke finge förhindra en fortgående rationalisering av jordbruket. Undantagen från det allmänna vanhävdsbegreppet hade emellertid erhållit en betydligt snävare utformning när det gällt bruk-

ningsdel, varå den sociala arrendelagstiftningen vore tillämplig. Att lagstiftaren varit särskilt obenägen att medgiva sammanslagning, då i densamma ingått sådan brukningsdel, hade sin förklaring däri att man velat förebygga att jordägaren genom sammanslagning av brukningsdelar skulle undandra sig tillämpning av de förpliktelser, som ålagts honom genom sociallagstiftningen. Erfarenheten hade nämligen givit vid handen att sammanslagning skett i ändamål att brukningsenheten efter sammanslagningen skulle omfatta så stor ägovidd att den vid fortsatt utarrendering komme att överstiga den för sociala arrenden föreskrivna maximiarealen. Eller ock hade jordägaren tagit den utarrenderade fastigheten under eget bruk — oftast efter uppsägning av arrendatorn — och sammanslagit fastigheten med annan av honom brukad fastighet.

Den av utredningsmännen föreslagna lagändringen skulle, anförde de vidare, för ägarna av brukningsdelar, som genom 1943 års arrendelagstiftning dragits in under de sociala arrendebestämmelsernas tillämpningsområde, medföra skyldighet att även efter en sammanslagning, som icke skedde för bildande av ett jordbruk, därav brukaren kunde erhålla sin huvudsakliga bärgning, hålla åbyggnaderna vid makt, så att kollision med vanhävdslagen ej uppstode. På grund härav syntes man enligt utredningsmännens uppfattning ha all anledning antaga att i fråga om uppsägning av arrendatorer och där- efter följande sammanslagning av dylika brukningsdelar vanhävdslagen efter en ändring i den antydda riktningen skulle verka återhållande i samma grad som nu vore förhållandet då fråga vore om brukningsdelar som avsåges i 1927 års uppsiktslag. För övrigt syntes konsekvensen fordra att i nu ifrågasvarande hänseende samma rättsregler gällde för alla fastigheter, i fråga om vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga. Att för vinnande av det avsedda syftet företaga ändring av de bestämmelser i 1943 års arrendelagstiftning, som av jordägaren betraktades som mest betungande, syntes icke böra ifrågakomma, liksom ej heller eljest någon ändring i sagda lagstiftning åtminstone för närvarande borde företagas.

Med hänsyn till vad sålunda anförts ha utredningsmännen uppgjort förslag till erforderlig ändring av 2 § andra stycket 1942 års vanhävdslag. Ett motsvarande förslag till lagändring har också uppgjorts beträffande 13 § första stycket samma lag.

Utredningsmännen ha förklarat, att det av dem framlagda förslaget till lösning av föreliggande lagstiftningsproblem måste anses ha endast provisorisk karaktär liksom 1942 års vanhävdslag i dess helhet.

I sitt förenämnda, vid utredningsmännens förslag fogade särskilda yttrande har hypoteksdirektören Falk framhållit, att den år 1943 genomförda sociala arrendelagstiftningen, i stället för att såsom avsett varit skydda arrendatorerna, kommit att i vissa fall verka i motsatt riktning. Enligt hypoteksdirektören Falks mening kunde därför ifrågasättas huruvida icke denna lagstiftning borde omarbetas.

Utredningsmännens förslag har i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran i 43 av de avgivna yttrandena. I åtskilliga av dessa yttranden — huvudsakligen yttranden som avgivits av vissa länsstyrelser, egna-hemsnämnder, jordbrukskommissioner och hushållningssällskaps förvaltningsutskott i de norrländska länen — har uttalats, att behov av lagstiftning av ifrågavarande slag visserligen icke föreläge för respektive läns vidkommande men att erinran mot förslaget icke gjordes, eftersom enligt vad den förebragta utredningen gäve vid handen förhållandena i andra delar av riket syntes påkalla skärpta lagbestämmelser. I några av de yttranden, vari förslaget tillstyrkts, har därjämte understrukits, att den föreslagna lagstiftningen borde erhålla allenast provisorisk karaktär i avbidan på uppdragandet av riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken.

Förslaget har avstyrkts i 52 yttranden. Såsom skäl till avstyrkandet har huvudsakligen åberopats antingen att något behov av en lagstiftning av föreslagna art icke kunde anses föreligga eller att utredningsmännens förslag ej tillräckligt tillgodosåge i och för sig önskvärda rationaliseringssträvanden. I några av yttrandena har även — delvis i anslutning till de av hypoteksdirektören Falk anförda synpunkterna — gjorts gällande, att ändring av de sociala arrendebestämmelserna skulle bättre tillgodose det med förslaget avsedda syftet.

I de återstående 9 yttrandena har hemställts, att lagstiftningsåtgärder i syfte att förhindra sammanslagning av vissa brukningsdelar måtte anstå till dess 1942 års jordbrukskommitté framlagt förslag om riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken och statsmakterna tagit ställning till detta förslag.

Föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, anförde vid remiss av förslaget till lagrådet:

»Redan vid tillkomsten av 1943 års sociala arrendelagstiftning uttalades farhågor för att många jordägare, hellre än att finna sig i de nya bestämmelserna, skulle komma att avstå från att upplåta jord på arrende och i stället taga under eget bruk tidigare utarrenderade brukningsdelar eller ock genom sammanslagning av sådana jordbruk till större brukningsenheter söka undandra sig nämnda lagstiftning. Det framhölls emellertid, att en tendens till avveckling av arrendesystemet icke syntes kunna vålla några märkbara olägenheter, om den bleve av endast jämförelsevis måttlig styrka och nedgången i fråga om arrendejordbruken motsvarades av en uppgång beträffande de självägda jordbruken. I den mån däremot en mera omfattande tendens skulle framkomma att sammanföra för självständigt jordbruk lämpade arrendegårdar med andra bärkraftiga brukningsdelar ansågs detta vara en icke önskvärd utveckling.

Av den utredning, som återgivits i föreliggande promemoria, synes framgå, att de vid den nya arrendelagstiftningens tillkomst uttalade farhågorna i fråga om en förhållandevis snabbt genomförd sammanslagning av arrendefastigheter till större brukningsenheter besannats. Från flera håll har också framhållits, att denna tendens till sammanslagning av brukningsdelar icke

torde vara av tillfällig natur utan komme att taga allt större omfattning ju längre den sociala arrendelagstiftningen vore i kraft. En dylik utveckling synes mig av flera orsaker icke böra få förbli okontrollerad. I synnerhet två skäl framträda med särskild styrka mot att en sådan tendens får fortgå utan ingrepp. När de nya sociala arrendebestämmelserna tillkommo, avsågs därmed att giva arrendatorerna en säkrare och förbättrad ställning i arrendeförhållandet. Skulle den antydda tendensen vinna i styrka, har lagstiftningen i viss mån förfelat sitt syfte och åtgärder synas då böra vidtagas för att undanröja de icke önskvärda följderna av densamma. Det kan uppenbarligen icke vara någon mening med att vidtaga åtgärder för stärkande av arrendatorernas ställning, därest dessa åtgärder i någon större omfattning få den konsekvensen att jordägaren, för att undandraga sig för honom tyngande utgifter i fråga om arrendefastigheterna, underlåter att vidare utarrendera desamma. För arrendatorerna skulle det självfallet framstå såsom i hög grad otillfredsställande, om de — kanske efter mycket långa arrendetider under vilka de nedlagt ett omfattande arbete på arrendeställena — skulle finna sig uppsagda från arrendena såsom en följd av att de nya bestämmelserna av jordägaren anses alltför betungande.

Såsom förut antytts pågår för närvarande utredning rörande möjligheterna att genom rationaliseringsåtgärder förbättra förutsättningarna för det svenska jordbruket. Vid en framtida rationalisering av jordbruket komma med sannolikhet bland annat att även prövas möjligheterna att genom sammanslagning av nu ofullständiga jordbruk åstadkomma lämpligare storlek och sammansättning av jordbruken i olika delar av landet. I betraktande härav kan en okontrollerad utveckling av tendensen till sammanslagning uppenbarligen icke anses önskvärd. Genom sammanslagningar, med vilka plägar följa att å någon av de sammanslagna brukningsdelarna befintliga, för jordbruket avsedda byggnader bortföras eller lämnas att förfalla, skapas brukningsförhållanden, som kunna försvåra en ur rationaliseringssynpunkter förmånligare brukningsindelning och sålunda lägga hinder i vägen för den framtida rationaliseringen av landets jordbruk. Även ur nu anförda synpunkter förefinnes således ett starkt behov av att i görligaste utsträckning förhindra ett icke önskvärdt sammanförande av jordbruksenheter och därmed följande vanvård av jordbruksbyggnaderna. Med hänsyn till vad nu anförts finner jag mig kunna giva min anslutning till den av utredningsmännens majoritet i promemorian uttalade uppfattningen att lagstiftningsåtgärder böra upptagas till övervägande i syfte att erhålla vidgad kontroll över utvecklingen av tendensen att sammanslå brukningsdelar och att dessa åtgärder icke böra anstå till dess den pågående utredningen om revision av uppsiktslagstiftningen slutförts. Visserligen bliva de åtgärder, som nu komma i fråga, endast av provisorisk natur och sannolikt även av förhållandevis kort varaktighet, men enligt min mening äro de allmänna och enskilda intressen som här står på spel av den betydelse, att statsmakterna icke kunna underlåta att ingripa för att tillrättalägga de uppkomna missförhållandena. Jag vill erinra att, såvitt angår förvärv av fastigheter för sam-

manslagning med brukningsdel som redan äges av förvärvaren, en kontroll erhålles, därest den i proposition till årets riksdag föreslagna lagstiftningen angående inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet antages.

Vad angår frågan om vilken form den nu ifrågasatta lagstiftningen bör erhålla delar jag såtillvida utredningsmännens mening, att den lämpligen kan anknytas till den nu gällande uppsiktslagstiftningen. Detta faller sig så mycket mera naturligt som vanhävdslagstiftningen ju ursprungligen utgjorde ett komplement till de sociala bestämmelserna i arrendelagstiftningen och avsåg bland annat att förhindra ett kringgående av dessa bestämmelser. Såsom av den förut lämnade redogörelsen framgår verka bestämmelserna i denna lagstiftning om skyldighet att vidmakthålla byggnader såsom ett i viss mån återhållande moment gentemot en eventuell benägenhet hos jordägarna att genom sammanslagning av brukningsdelar undandraga sig de sociala arrendebestämmelserna eller att eljest sammanslå brukningsdelar, där detta ur allmän synpunkt ansetts icke önskvärt. Såvitt angår brukningsdelar i allmänhet föreligger emellertid enligt den nu gällande 1942 års vanhävdslag icke något absolut hinder mot bortförande eller bristande underhåll av byggnader som genom en sammanslagning blivit onödiga. I detta hänseende gäller, såsom förut framhållits, den allmänna regeln att byggnad må bortföras eller lämnas utan underhåll så snart sammanslagningen kan anses medföra väsentliga fördelar för jordbruksdriften. Om däremot i sammanslagningen ingår brukningsdel, som avses i 1927 års lag, äro bestämmelserna betydligt strängare i det att byggnad må bortföras eller lämnas utan underhåll endast då de sammanslagna brukningsdelarna var för sig icke utgöra bärkraftiga jordbruk men genom sammanslagningen ett sådant jordbruk skulle uppstå. Med hänsyn till det anförda torde det ligga närmast till hands att för vinnande av syftet att förekomma icke önskvärda sammanslagningar vidtaga erforderlig ändring i 1942 års vanhävdslag, allra helst som lösningen av föreliggande lagstiftningsproblem icke kan erhålla annat än provisorisk karaktär i avbidan på slutförandet av nyssnämnda utredning beträffande lagstiftningen angående uppsikt å jordbruk och igångsättandet av det tilltänkta rationaliseringsarbetet å jordbrukets område.

Att på sätt i vissa yttranden föreslagits söka förhindra den ifrågavarande icke önskvärda utvecklingen genom vidtagande av ändring i de sociala arrendebestämmelserna skulle innebära, att sammanslagning av brukningsdelar komme att förhindras blott i fråga om utarrenderade fastigheter men icke i fråga om sådana var för sig bärkraftiga jordbruk, som vid tillfället brukades av ägaren. Ej heller skulle hinder mot sammanslagning föreligga, om arrendatorn själv sade upp sig eller om han avstode från nytt arrende. Korrektiv mot icke önskvärd sammanslagning av brukningsdelar finge i dessa fall i stället sökas i vanhävdslagstiftningen eller möjligen i en ny helt fristående lagstiftning. Sistnämnda utväg synes mig mindre tilltalande med hänsyn till den provisoriska karaktär lagstiftningen såsom nyss antytts är avsedd att få.

Då det gäller att avgöra i vad mån man genom bestämmelser i vanhävdslagen bör söka hindra sammanslagning av brukningsdelar, måste man emel-

lertid skilja mellan olika fall. Enighet torde råda därom, att sådan sammanslagning av brukningsdelar, vari ingå allenast fullt bärkraftiga jordbruk, bör åtminstone tillsvidare i avbidan på det slutliga ståndpunktstagandet till jordbrukets rationaliseringsfråga i viss utsträckning begränsas. Om alla de i en avsedd sammanslagning ingående brukningsdelarna med hänsyn till möjligheterna att därå driva ett rationellt jordbruk kunna anses ha förutsättningar att bestå på lång sikt och bereda brukarna en skälig bärgning, bör det icke tillåtas att byggnad, som genom sådan sammanslagning kan bli obehörlig, bortföres eller lämnas utan underhåll. Det torde såsom 1942 års jordbrukskommitté framhållit icke föreligga någon större risk för att en föreskrift i vanhävdslagen om skyldighet att underhålla byggnader å dessa brukningsdelar skulle försvåra en ur jordbruksekonomisk synpunkt nödvändig rationalisering eller för att en investering av kapital i byggnaderna på lång sikt skulle vara värdelös. I den mån det ur rationaliseringssynpunkt befinnes ändamålsenligt att sammanslagning av fullständiga jordbruk äger rum och det icke kan anses stå i strid med arrendators berättigade intressen bör sådan sammanslagning kunna medgivas efter dispens av länsstyrelsen. Enighet torde även råda därom, att sammanslagning, vari ingå allenast icke bärkraftiga jordbruk, där särskilda skäl icke till annat föranleda, bör betraktas såsom ur rationaliseringssynpunkt lämplig. En viss kontroll över dylika sammanslagningar torde emellertid få anses önskvärd.

Beträffande de fall åter, där i den avsedda sammanslagningen ingå brukningsdelar av båda nyss angivna slag, ha olika meningar kommit till synes i ärendet. Att, såsom utredningsmännen förordat, i fråga om en stor del av landets jord hindra all sådan sammanslagning av brukningsdelar, vari ingår ett bärkraftigt jordbruk, finner jag i likhet med vad i flertalet av de över utredningsmännens förslag avgivna yttrandena framhållits vara ägnat att motarbeta i och för sig önskvärda rationaliseringssträvanden. Såsom fastighetsbildningssakkunniga framhållit, måste jämväl ett blott provisoriskt ingrepp av förevarande art ske på sådant sätt att uppsiktslagstiftningens revision och det blivande rationaliseringsarbetet icke därigenom föregripas. Å andra sidan synes man ej heller böra tillåta sammanslagning av brukningsdelar, så snart i sammanslagningen ingår ett icke bärkraftigt jordbruk, utan i varje särskilt fall bör övervägas, hur ett dylikt jordbruk förmånligast kan disponeras. Visar det sig därvid, att den icke bärkraftiga brukningsdelen lämpligen bör sammanslås med allenast någon av de övriga i den avsedda sammanslagningen ingående brukningsdelarna eller med annan brukningsdel, bör sammanslagningen icke vara tillåten. Om sålunda till en huvudgård höra två utgårdar, vilka icke var för sig utgöra bärkraftiga jordbruk, böra de båda utgårdarna eller någon av dem icke få sammanslås med huvudgården, där det med hänsyn till föreliggande förhållanden kan anses förmånligare att utgårdarna sammanslås med varandra eller med annan brukningsdel. Avgörande härvidlag synes böra vara vad som är förmånligast icke för den enskilde ägaren av huvudgården utan för bedrivandet av ett rationellt jordbruk i orten.

På grund av vad sålunda anförts finner jag mig böra föreslå, att till lösande av den föreliggande lagstiftningsfrågan i 2 § 1942 års vanhävdslag dels tydligare än nu i lagtexten framhåves att sammanslagning av brukningsdelar skall medföra rätt till bortförande eller lämnande utan underhåll av byggnad, allenast om den medför väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, och dels intages en närmare bestämning av vad med begreppet väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten skall anses. Denna bestämning torde lämpligen kunna avfattas på det sätt, att sammanslagning skall anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, endast om någon av de i sammanslagningen ingående brukningsdelarna är av sådan beskaffenhet eller omfattning, att brukaren därav icke kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, och det icke kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande, att denna brukningsdel tages i anspråk för annan sammanslagning av brukningsdelar i orten.

En bestämmelse av antydd innebörd synes böra avse brukningsdelar i allmänhet, varå 1942 års vanhävdslag äger tillämpning. För det fall att i den åsyftade sammanslagningen ingår brukningsdel, som avses i 1927 års uppsiktslag, stadgas såsom förut nämnts i 1942 års vanhävdslag en inskränkning i undantaget från skyldigheten att vidmakthålla byggnader, i det att byggnad, som genom sammanslagning blivit obehörlig, må bortföras eller lämnas utan underhåll endast under förutsättning att först genom sammanslagningen uppkommer ett fullständigt jordbruk. Detta stadgande torde böra bibehållas men anslutas till den av mig föreslagna bestämningen av vad med begreppet väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten skall anses. Det bör således även i fråga om sammanslagning av brukningsdelar, som avses i 1927 års uppsiktslag, uppställas en fordran på prövning av huruvida det ej kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande, att den ifrågavarande brukningsdelen tages i anspråk för annan sammanslagning av brukningsdelar i orten.

Vad sålunda föreslagits torde föranleda en jämkning av redaktionell art av 13 § andra stycket 1942 års vanhävdslag.

Därest förevarande lagstiftningsproblem löses i enlighet med vad nu anförts, synes anledning ej föreligga att på sätt utredningsmännen föreslagit utvidga tillämpningsområdet för stadgandet i 13 § första stycket 1942 års vanhävdslag att brukningsdel, som avses i 1927 års uppsiktslag, ej får tagas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte med mindre länsstyrelsen efter jordbrukskommissionens hörande prövar det nödigt. Ej heller i övrigt torde ändringar i 1942 års vanhävdslag utöver de av mig föreslagna böra upptagas till övervägande i detta sammanhang.»

Lagrådet yttrade:

»Mot den nu föreslagna lagstiftningen kunna ur olika synpunkter erinringar framställas. Förslaget kan icke anses innebära någon fullt tillfredsställande lösning av det föreliggande problemet, och det kan vara ägnat att i vissa fall försvåra en önskvärd utveckling inom jordbruket. En brist är även, att i

förslaget icke tydligt angives i vilken omfattning de nya bestämmelserna skola äga tillämpning beträffande redan bestående förhållanden. Med hänsyn till att lagen skall äga giltighet endast till och med den 30 juni 1947 och att den under sin giltighetstid ej torde komma att tillämpas i någon större utsträckning, synas emellertid tillräckliga skäl icke föreligga att avstyrka förslaget.»

I anledning av lagrådets yttrande anförde *föredragande departementschefen*:

»En ur formell synpunkt fullt tillfredsställande lösning av det föreliggande lagstiftningsproblemet torde måhända icke kunna erhållas med mindre en ny helt fristående lagstiftning i ämnet tillskapas. Av skäl, som av mig anförts vid lagförslagets överlämnande till lagrådet, finner jag mig icke kunna för närvarande förorda en sådan utväg. På grund härav och då lagförslaget enligt min mening måste anses ägnat att främja i och för sig önskvärda rationaliseringssträvanden, finner jag en lagstiftning av det slag, som det till lagrådet remitterade förslaget innebär, böra komma till stånd.

Med hänsyn till innehållet i de nya bestämmelserna torde särskilda övergångsbestämmelser icke vara erforderliga.»

Utskottet.

Den i ärendet förebragta utredningen giver vid handen, att 1943 års arrendelagstiftning medfört en — i vissa landsändar ganska påtaglig — tendens hos ägarna av arrendefastigheter, som genom nämnda lagstiftning kommit att omfattas av de sociala arrendebestämmelserna, att taga fastigheterna under eget bruk för att sammanslå dem med andra fastigheter. Att en dylik tendens framträtt synes även framgå av motioner, som varit föremål för utskottets behandling vid 1945 års riksdag (se utskottets utlåtande nr 65/1945).

I vissa av de remissyttranden som avgivits över utredningsmännens förslag har framhållits, att det icke funnes något behov av kontroll över den tendens till sammanslagning som sålunda kunnat iakttagas. Samma uppfattning har även kommit till synes i de i anledning av propositionen väckta motionerna. Utskottet kan icke dela denna åsikt. I fråga om skälen för en kontroll i förevarande avseende ansluter sig utskottet i huvudsak till vad föredragande departementschefen anförde. Utskottet anser sig i detta sammanhang särskilt böra betona vikten av att icke den rationalisering av jordbruket, som allmänt torde framstå såsom ett önskemål, försvåras genom åtgärder av förenämnda beskaffenhet från jordägarnas sida.

Motionärerna ha åberopat ett uttalande av fastighetsbildningssakkunniga, vari göres en principiell invändning mot en lagstiftning av föreslagen art. De sakkunniga framhålla, att man vid genomförandet av 1943 års arrendelagstiftning icke avsett att tvinga jordägaren att begagna sig av arrendeinstitutet i vidare mån än som följde av optionsrätten. Om jordägaren sålunda underlåte att utarrendera sin fastighet eller använde sin rätt att bryta optionsrätten, kunde han icke sägas kringgå arrendelagstiftningen. Det syntes då icke vara

följdriktigt eller försvarligt, att man på sätt som skulle ske genom den nu föreslagna lagstiftningen »kompletterade» arrendelagstiftningen genom att för de fall, då jordägaren önskade bryta optionsrätten, på en omväg söka i arrendatorns intresse genom vanhävdslagstiftningen hindra jordägaren att begagna den rätt som sålunda tillerkänts honom. Mot detta uttalande kan först och främst åberopas det självklara förhållandet, att något hinder icke finnes för lagstiftaren att nu inskränka denna jordägarens rätt. Att denna inskränkning föreslagits skola genomföras genom ändring av vanhävdslagstiftningen och icke av arrendelagstiftningen är, såsom föredragande departementschefen anfört, beroende därpå att en ändring av sistnämnda lag ansetts skola innebära endast en ofullständig lösning av föreliggande spörsmål. Måhända hade det ur rättstekniska synpunkter varit mera önskvärt att frågan lösts genom en helt fristående lagstiftning. Då emellertid den nu föreslagna regleringen är avsedd att gälla endast såsom ett provisorium, torde det icke kunna möta några betänkligheter att för vinnande av det avsedda syftet vidtaga ändring av vanhävdslagen. Gentemot motionärernas invändning på denna punkt kan för övrigt åberopas, att lagstiftningens egentliga syfte icke är att hindra att den utarrenderade brukningsdelen övertages av ägaren för att brukas av denne utan att förekomma att den på ett olämpligt sätt sammanslås med annan brukningsdel.

I 2 § vanhävdslagen i dess nu gällande lydelse stadgas, att den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan underhåll icke skall anses såsom vanhävd, om byggnaden på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar som medför väsentliga fördelar för jordbruksdriften blivit obehövlig. Undantag från denna regel gäller i fråga om sammanslagning, vari ingår brukningsdel å vilken de sociala arrendebestämmelserna voro tillämpliga sådana de lydte före 1943 års ändringar i arrendelagstiftningen. Byggnad å sådan brukningsdel må bortföras eller lämnas utan underhåll endast såvida de i sammanslagningen ingående brukningsdelarna äro sådana att först genom deras sammanslagning uppkommer ett bärkraftigt jordbruk.

Utredningsmännens förslag till ändring av vanhävdslagen innebar, att nämnda undantagsstadgande skulle göras tillämpligt å alla i vanhävdslagen avsedda brukningsdelar, som numera omfattas av den sociala arrendelagstiftningen.

Ifrågavarande förslag har dock icke vunnit anslutning i propositionen. I stället innebär det genom propositionen framlagda förslaget sådan ändring av 2 § vanhävdslagen, att dels i lagtexten tydligare framhäves att sammanslagning av brukningsdelar skall medföra rätt till bortförande eller lämnande utan underhåll av byggnad allenast om sammanslagningen medför väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten och dels intages en närmare bestämmning av vad som skall avses med begreppet väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten. Sådana fördelar skola enligt nämnda begreppsbestämning anses föreligga endast om någon av de i sammanslagningen ingående brukningsdelarna är att betrakta såsom ett ofullständigt jordbruk och det ej kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande i orten att denna

brukningsdel tages i anspråk för annan sammanslagning av brukningsdelar. Vid sidan av dessa för alla med vanhävdslagen avsedda brukningsdelar tillämpliga regler bibehålles emellertid det nu gällande undantaget för brukningsdelar som enligt de före 1943 års arrendelagstiftning gällande föreskrifterna omfattades av de sociala arrendebestämmelserna.

Beträffande sammanslagning vari ingå allenast fullt bärkraftiga jordbruk innebär sålunda den föreslagna ändringen, att sammanslagningen icke skall få äga rum. Att dylik sammanslagning i allmänhet bör förhindras torde icke vara föremål för delade meningar. Skulle synnerliga skäl för sammanslagning ändock föreligga i dylikt fall kan länsstyrelsen enligt 13 § medgiva dispens från förbudet.

För tillåtlighet av sammanslagning, då någon av de däri ingående brukningsdelarna utgör ett ofullständigt jordbruk, uppställer förslaget, såsom framgår av det förut sagda, kravet att det icke kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande i orten att denna brukningsdel sammanslås med allenast en eller flera av de övriga brukningsdelar som ingå i den tilltänkta sammanslagningen eller med annan brukningsdel. I jämförelse med utredningsmännens förslag får sålunda Kungl. Maj:ts förslag i denna del anses innebära en avsevärt mindre restriktiv reglering av möjligheterna till sammanslagning. De avstyrkande yttranden som avgåvos över förstnämnda förslag riktade sig väsentligen emot detta förslags synnerliga stränghet gentemot sammanslagning av ett bärkraftigt jordbruk med ett icke bärkraftigt. De kritiska synpunkter som under remissbehandlingen anlagts å utredningsmännens förslag torde sålunda i avsevärd utsträckning ha beaktats genom omarbetningen av förslaget.

Genom uppställandet av villkoret, att det icke kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande i orten att den ofullständiga brukningsdelen tages i anspråk för annan sammanslagning, göres enligt utskottets mening en lämplig gränsdragning mellan de sammanslagningar som böra tillåtas och dem som icke böra komma till stånd. Givetvis kunna enstaka fall tänkas förekomma, då villkoret i fråga kan utgöra hinder för önskvärd rationalisering eller föranleda olägenhet av större betydelse för jordägare. Utskottet vill emellertid i detta sammanhang erinra om den möjlighet att erhålla dispens från bestämmelserna i 2 § som föreligger enligt 13 § i lagen. Utskottet förutsätter, att vid prövning huruvida dispens må medgivas tillbörlig hänsyn tages till de intressen som enligt vad nyss anförts kunna tala till förmån för den tilltänkta sammanslagningen.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte med avslag å motionerna I: 225 och II: 353 bifalla propositionen nr 7.

Stockholm den 12 februari 1946.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar *Norman, Forslund, Löfvander, Björkman*, Sten*, Uhlén, Hagman** och *Englund**;

från andra kammaren: herrar *Olovson* i Västerås*, *Hellbacken, Ryberg, Hermansson*, Holm, Andersson* i Gisselås, *Lundberg* och *Jacobsson* i Igelsbo*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Björkman, Hagman, Englund* och *Andersson* i Gisselås, vilka ansett att utskottet bort med tillstyrkande av motionerna I: 225 och II: 353 avstyrka propositionen nr 7.
